

UN MEDALION DIN CHIHLIMBAR DESCOPERIT LA NUFĂRU (JUD. TULCEA)

GH. MĂNUCU-ADAMEȘTEANU

În anul 1979, cu ocazia executării fundației pentru un bloc de locuințe, au ieșit la iveală numeroase vestigii arheologice, situație ce a făcut necesară executarea unei săpături de salvare.

În timpul cercetărilor arheologice întreprinse aici s-au descoperit diverse materiale arheologice ce acopereau o perioadă mai îndelungată (secolul IV î.e.n. — secolul XVIII e.n.)¹. Dintre acestea prezentăm acum un medalion din chihlimbar de culoare portocaliu-închis. Pe o parte este neted în timp ce pe cealaltă este redat în relief un sfânt militar în picioare, văzut din față. Capul, înconjurat de un nimb bine conturat, are ovalul feței ușor alungit și redat foarte schematic. În aceeași manieră schematizantă sînt trasate pe bust romburi mici care sugerează o armură; mîna stîngă, îndoită din cot, susține o lance, în timp ce dreapta se sprijină pe mînerul unei săbii atîrnată la șoldul drept. Figura în ansamblul ei denotă că a fost executată de un meșter mai puțin priceput; proporțiile dintre diferitele părți anatomice ale corpului nu sînt respectate, mîinile fiind disproporționat de mari în comparație cu picioarele care, datorită nepriceperii încadrării personajului, sînt doar sugerate.

Piesa este perforată longitudinal la partea superioară, fapt ce permitea să fie purtată ca medalion. (L.-30 mm; La-22 mm; gr.-10 mm; inv. 7957), pl. I.

Prezența însemnelor militare — lance, sabie, armură, la care se adaugă nimbul — se constituie în tot atîtea argumente care ne permit să afirmăm că figura de pe medalion reprezintă un sfânt militar.

Cuțul sfinților militari a cunoscut o largă răspîndire în sec. X—XII, perioadă de cînd datează și cele mai multe descoperiri de acest fel².

Primele imagini ale sfinților militari ne sînt cunoscute din sec. VII—IX³, dar ele constituie apariții izolate. În perioada de început sfinții militari — dintre

¹ Cu excepția unor monede ce au fost integrate într-un studiu despre circulația monetară din sec. XII—XIV, materialele descoperite în acest punct sînt încă inedite. Vezi Ernest Oberländer Târnoveanu și Gheorghe Mănuclu Adameșteanu, *Peuce IX*, p. 257 și urm.

² Gh. Mănuclu Adameșteanu, *SCIIVA*, 34, 1983, 2, pp. 171—174 și cu bibliografia respectivă.

³ Hippolite Delehay, *Les légendes grecques des saints militaires*, Paris, 1909, p. 3, nota 3; Gustave Schlumberger, *Sigillographie de l'Empire Byzantin*, Paris, 1884, pp. 143—144, 618—619; I. Barnea, *RESEE*, VII, 1969, 1, p. 31, nr. 21. Pe sigiliu apare Sf. Teodor cu lance și scut, reprezentarea aceasta constituind una

care se detașează cu autoritate Sf. Gheorghe, Dimitrie, Teodor Tiron și Teodor Stratilat — apar îmbrăcați cu veșminte de ceremonie, situație ce se consemnează apoi din ce în ce mai rar⁴.

Din secolul XI ei apar reprezentați cu precădere cu echipamentul militar caracteristic: armură, lance, scut, la care putem adăuga, tot ca o constantă, poziția comună: în picioare, văzuți frontal, cu lancea în mîna dreaptă și cu mîna stîngă sprijinită de scut⁵. Excepții de la această regulă sînt întîlnite în cîteva cazuri, dar ele sînt nesemnificative și încercările de diferențiere ce s-ar putea face nu pot avea un caracter definitoriu.

Astfel lancea este ținută uneori pe umărul drept sau în diagonală pe piept și sprijinită pe celălalt umăr⁶. Scutul este ridicat uneori la șold sau, mai rar, pînă la umăr⁷.

Pe unele piese sfinții militari au și sabie, prinsă în dreptul șoldului stîng; uneori ea constituie singura armă și atunci personajul este arătat fie trăgîndu-și

3C.2:4

Fig. 1

din cele mai vechi descoperiri de acest fel de la noi din țară; V. N. Lazarev, *Novii pamiatnik stankovii živopisi XII v i obraz Gheorghia — voina v vizantiskom i drevnerusskom iskustve*, VV, 1953, VI, p. 197.

⁴ Ibidem, p. 199; G. Schlumberger, *L'épopée byzantine à la fin du dixième siècle. Troisième partie. Les Porphyrogénètes Zoé et Théodora*, Paris 1905. Pl. I; A. Bank, *Les Steatites. Essai de classification, méthodes de recherches*, XVII Corso di Cultura sull'arte ravennate e bizantina, Ravenna, 1970, p. 362; Archäologischen Museum Preslav, pp. 158—159, cat. 140; *Byzantin art and european art*, Atena, pp. 401—402, nr. 466; pp. 403—404, nr. 470; *L'Art byzantin dans les musées de l'Union Soviétique*, Leningrad 1977, p. 302, cat. 163.

⁵ Vezi nota 2.

⁶ Charles Diehl, *Manuel d'art byzantin*, II, Paris 1926, pp. 662—663 — vezi Teodor Tiron; G. Schlumberger, *L'épopée byzantine...*, *Seconde partie. Basile II le tueur des Bulgares*, Paris 1900, p. 49 — vezi Sf. Gheorghe.

⁷ *Byzantine art...* p. 271 — nr. 236, p. 274, nr. 242; *L'Art Byzantin...*, p. 294, cat. 123—127.

sabia din teacă, fie cu ea sprijinită pe umărul drept. Această ultimă poziție este caracteristică pentru sfântul Dimitrie, dar se întâlnește și în alte cazuri⁸. Ca o excepție de la toate aceste reguli, sfântul Dimitrie apare cu un arc pe umărul drept și cu o tolbă de săgeți⁹.

Destul de rar pentru această perioadă de început¹⁰ dar frecvent într-o etapă ulterioară secolului XIII, sfinții militari apar călare luptând cu dragonul: în această poziție apare sfântul Gheorghe, dar putem consemna o situație identică și pentru sfântul Dimitrie¹¹; luptând cu dragonul sau cu balaurul, fără a fi călare, apare și sfântul Teodor¹².

Singurul element sigur de diferențiere îl constituie prezența bărbii, ea caracterizându-i pe Teodor Tiron și Teodor Stratilat¹³, amănunt care ne ajută să-i eliminăm din discuția pentru identificarea personajului de pe medalionul de la Nufăru.

Revenind la materialul din care este lucrat medalionul, trebuie să facem precizarea că acesta reprezintă singurul exemplar pe care-l cunoaștem, concluzie ce este valabilă atât pentru descoperirile de la noi din țară cât și pentru cele din străinătate¹⁴. În aceste vremuri foarte răspândită era folosirea steatitului, material din care au fost lucrate multe piese reprezentative ale genului; la acesta se adaugă splendide reprezentări pe fildeș — unde sfinții militari apar cu predilecție în grup, pe mozaic, în aur și email, ceramică, sigilii sau pe diverse alte materiale¹⁵.

Piesele cu reprezentări de sfinți militari de la noi din țară sînt destul de puține, și cu cîteva excepții ele provin în totalitate din Dobrogea. Cele mai timpurii și totodată cele mai numeroase imagini cu sfinți militari apar pe sigilii, majoritatea acestora fiind descoperite la Isaccea¹⁶. Tot de aici au ajuns în colecțiile muzeului din Tulcea un fragment de steatit și mai multe inele din bronz ce au redat pe chaton unul sau doi sfinți militari, toate acestea constituind descoperiri singulare pe teritoriul țării noastre¹⁷. În aceeași perioadă cu piesele menționate anterior — secolele XI—XII — se inscrie și o amuletă descoperită la Sălăcea (jud. Bihor)¹⁸.

Cele mai tîrzii exemplare provin de la Mangalia — un fragment de la un vas de sticlă pe care este redat sfântul Gheorghe¹⁹ călare, iar celălalt de la Viișoara — o plăcuță de bronz cu o reprezentare similară²⁰.

Prin prisma celor arătate pînă acum credem că se pot formula cîteva concluzii: Primele reprezentări cu sfinți militari datează din secolul VII dar despre un „cult“ al acestora se poate vorbi începînd cu secolele IX—X și pînă la finele secolului XII, după care piesele cu reprezentări de acest fel devin din ce în ce mai rare. Perioada respectivă corespunde din punct de vedere istoric cu prezența

⁸ *Ibidem*, p. 297—298, cat. 145—146; A. Bank, *op. cit.* p. 363; Irina Scereva, *Arheologija*, 2, 1975, pp. 55—60 și fig. 45.

¹⁰ I. Barnea, *op. cit.*, cat. 22; M. V. Sedova, *Iuvelirnie izdelia drevnevo Novgoroda (X—XV vv)*, Moscova, 1981, p. 62 și fig. 20/11, p. 66 și fig. 24; A. L. Iacobson, *Srednevekovaja polivnaia keramika kak istoriceskoe iavlenie*, VV 39, 1978, p. 153 și fig. 2b.

¹¹ *L'Art Byzantin...*, p. 297—298, cat. 145—146.

¹² *Ibidem*, p. 308—309, cat. 196.

¹³ Gheorghe Mănușu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 173 și notele 8, 9.

¹⁴ Piesele lucrate din chihlimbar descoperite la noi în țară, analizate în totalitatea lor, relevă că obiectele din acest material se rezumă doar la mărgele.

¹⁵ Vezi nota 2.

¹⁶ I. Barnea, *op. cit.*; idem, SCN, IV, 1968, pp. 240—241, fig. 2; idem, SCN, VI, 1975, p. 161 și pl. II.

¹⁷ Gh. Mănușu Adameșteanu, Peuce IX, p. 237 și urm.

¹⁸ Răzvan Teodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos*, III, București, 1976, p. 114 și fig. 116.

¹⁹ I. Barnea, *Materiale*, VI, 1959, p. 908, fig. 4/1.

²⁰ Ghenuță Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 265 și fig. 161/9.

pe tronul Bizanțului a împăraților din dinastiile Macedoneană și Comnenă, aceștia fiind inițiatorii unor războaie de durată care vizau revenirea statului Bizantin la granițele avute inițial²¹. Legat de aceste evenimente se poate explica răspîndirea largă pe care a cunoscut-o cultul sfinților militari, precum și abundența descoperirilor din secolele X—XII.

Revenirea granițelor bizantine la Dunărea de Jos — la sfîrșitul secolului X — luptele ce s-au purtat aici ulterior explică prezența pieselor descoperite în Dobrogea sau în restul țării.

Medalionul de la Nufăru se înscrie în lista descoperirilor cu caracter apotropaic, dar spre deosebire de celelalte piese descoperite în Dobrogea, care constituie importuri bizantine, despre acesta se poate spune că a fost lucrat de un meșter dintr-un atelier local din zona dunăreano-pontică²². El a avut la dispoziție o bucată neprelucrată de chihlimbar, pe care a redat apoi imaginea unui sfînt militar. Spre această concluzie ne îndeamnă prelucrarea grosolană, neîndeaminatică a piesei, situație ce ne arată că cel ce a lucrat-o nu avea o mină formată; la acestea se poate adăuga și unele argumente de natură iconografică: aici lancea este ținută cu mîna stîngă și nu cu mîna dreaptă cum se întîlnește pe celelalte piese, amănunt ce ne indică că cel care a lucrat piesa a copiat imaginea, situație în care a inversat poziția lancei.

Revenind la identificarea personajului, trebuie să spunem că, deși nu avem o inscripție care să ne permită o formulare precisă, credem totuși că se poate afirma că pe medalion apare figura sfîntului Gheorghe, cultul acestuia cunoscînd o largă răspîndire pe teritoriul țării noastre²³.

Cronologic — medalionul se încadrează în secolele XI—XII — datare ce corespunde cu perioada de maximă răspîndire a cultului sfinților militari.

Prezența acestei piese de chihlimbar la Nufăru se alătură unor alte descoperiri și se constituie în noi argumente care dovedesc cu prisosință că la Nufăru se găsea un puternic centru militar și economic în perioada bizantină (secolele X—XIV).

UN MÉDAILLON EN AMBRE JAUNE DÉCOUVERT À NUFĂRU (DÉP. DE TULCEA)

Résumé

GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEȘTEANU

Pendant les fouilles archéologiques effectuées à Nufăru (dép. Tulcea) en 1979 on a découvert un médaillon en ambre jaune, portant sur une face l'image d'un saint militaire.

²¹ V. N. Lazarev, *op. cit.*, p. 202; V. G. Putko, S.A., 2, 1969, p. 221.

²² Prezența unor cuptoare pentru ceramică, descoperirea unor piese ce indică prezența unor meșteșugari specializați în confecționarea unor obiecte de podoabă, constituie tot atîtea indicii ce se constituie în puternice argumente care să pledeze că medalionul a fost lucrat la Nufăru.

²³ Răzvan Teodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X—XIV)*, București, 1974, p. 343.

Le personnage est représenté frontal, tenant dans la main gauche une lance, tandis que la droite repose sur le manche d'une épée pendue à l'hanche.

L'équipement militaire est complété par une armure suggérée par de losanges.

Il s'agit d'une pièce singulière, où l'image d'un saint militaire est reproduite sur tel matériel, l'ambre jaune étant rarement utilisée à l'époque byzantine (on la rencontre, aux X—XII siècles, seulement dans le cas des perles).

La manière dont la pièce est réalisée — très schématique — laisse supposer qu'il s'agit de l'oeuvre d'un artisan local de la région danubiano-pontique (peut-être même de Nufăru, où l'existence d'autres objets témoigne de l'activité de certains artisans-bijoutiers).

Le médaillon est attribué aux XI—XII siècles, époque marquée par un grand développement du "culte" des saints militaires. On peut identifier le personnage avec St. Géorges, dont le culte était très répandu dans ce régions.